УДК 342.56: 343.35
DOI 10.37566/2707-6849-2019-3(28)-2

Наталія ШУКЛІНА,
*проректор з науково-дослідної роботи
Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук,
професор, заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-5936-6256*

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ: ВНЕСОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ В ЗМІЦНЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

*«Корупція = монополія + дискреція
(узаконене свавілля чиновників) – підзвітність»*

Роберт Клітгаард, американський економіст, професор

Тема запобігання та протидії корупції останніми роками була чи не найпопулярнішою серед посадовців, експертів, міжнародних донорів, партнерів та опонентів України.

Вважається безспірним, що корупція як явище соціальної дійсності в Україні стосується як публічного, так і приватного секторів. Її безумовною ознакою є численні зловживання службовим становищем та неналежне функціонування публічних установ, яке шкодить загальному (суспільному) благу.

Новообраний Президент України Володимир Зеленський у виступі на 16-й щорічній зустрічі Ялтинської європейської стратегії [1] наголосив,

що корупція є ворогом українського щастя, а завданням влади є повернення громадянам віри у справедливість шляхом подолання багаторічної корупції, завдяки політичній волі та створенню незалежних правоохоронних, антикорупційних, судових органів.

Природу корупції в Україні намагалися з'ясувати експерти [2], нові правила і стандарти запобігання корупції спробували виписати парламентарі, новостворені суб'єкти з протидії корупції випрацьовували практики протидії корупції, а головний бенефіціар – українське суспільство – чекало дива (безкорупційного життя вже наступного дня). Але дива, як уже відомо, поки не сталося.

Зусилля можновладців та експертного середовища у сфері протидії корупції у 2014–2018 роках зосереджувалися переважно на інституційному секторі (створення нових органів, як-то: Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Спеціалізована антикорупційна прокуратура тощо), удосконаленні процедур та нормативних положень з протидії корупції, спрямованих на імплементацію міжнародних стандартів протидії корупції та кращих закордонних практик викриття і розслідування корупційних схем, кримінального переслідування осіб, викритих у причетності до корупційних діянь.

З введенням в дію у 2015 році Закону України «Про запобігання корупції» значна частина таких міжнародних стандартів та практик була імplementована до законодавства України.

Незважаючи на це, результативність заходів із запобігання та протидії корупції, показники притягнення корупціонерів до відповідальності залишаються на низькому рівні.

Відповідно до ст. 22 Угоди про асоціацію України з ЄС [3] сторони зобов'язались співробітничати у боротьбі з кримінальною та незаконною організованою чи іншою діяльністю, а також з метою її попередження. Таке співробітництво спрямовується на вирішення, *inter alia*, проблеми корупції як у приватному, так і в державному секторі. Сторони також зобов'язалися розвивати співробітництво, *inter alia*, стосовно: а) обміну найкращими практиками, у тому числі щодо методик розслідування та криміналістичних досліджень, б) обміну інформацією відповідно до існуючих правил, с) посилення потенціалу, зокрема навчання та, у разі необхідності, обмін персоналом, d) питань, пов'язаних із захистом свідків та жертв. Крім того, Україна та ЄС підтвердили відданість ефективному виконанню Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року та трьох Протоколів до неї, Конвенції ООН проти корупції 2003 року та інших відповідних міжнародних документів.

Відповідно до п. 1 ст. 11 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, учасницею якої є і Україна, ураховуючи незалежність судової влади та її вирішальну роль в боротьбі з корупцією кожна держава-учасниця, відповідно до основоположних принципів своєї правової системи й без шкоди для незалежності судових органів, вживає заходів стосовно зміцнення чесності й непідкупності представників судової влади та запобігання будь-якій можливості для корупції серед них. Такі заходи можуть уключати правила, що стосуються поведінки представників судової влади [4].

Згідно з роз'яснювальними положеннями до Конвенції ООН проти корупції, що викладені у Керівництві та методиці оцінки з реалізації ст. 11 вказаної Конвенції, розробленому Управлінням ООН з наркотиків та злочинності, підготовка працівників судових органів є заходом для зміцнення чесності та непідкупності суддів та працівників судів, одним із ключів для практичної реалізації положень п. 1 ст. 11 Конвенції.

Відповідно до статей 104, 105 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5] саме Національна школа суддів України є державною установою зі спеціальним статусом у системі правосуддя, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя. Школа опікується питаннями проведення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, підготовкою та підвищенням кваліфікації діючих суддів, а також працівників апаратів судів.

У 2018–2019 роках Національна школа суддів України провела два цикли спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді (для заміщення вакантних посад суддів у судах першої інстанції). Програма спеціальної підготовки передбачала проведення судьями-викладачами інтерактивних одноденних тренінгів на теми: «Антикорупційне законодавство: європейські стандарти та національне законодавство, практика застосування», «Особливості здійснення судового розгляду проваджень щодо корупційних злочинів і злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг» та «Особливості розгляду окремих категорій справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із корупцією». Вказані тренінги проведено для 656 кандидатів на посаду судді.

У рамках підготовки та періодичного навчання діючих суддів на постійній основі проводяться тренінги (семінари) на тему «Антикорупційне законодавство та практика його застосування» для суддів місцевих загальних, господарських та окружних адміністративних судів, а також загальних, господарських та адміністративних апеляційних судів. Так, у

2016 році було проведено 18 тренінгів, учасниками яких стали 679 суддів; у 2017 році – 16 тренінгів за участю 656 суддів; у 2018 році – 4 тренінги за участю 84 суддів. За перше півріччя 2019 року проведено 2 тренінги, участь у яких взяли 38 суддів.

Антикорупційна тематика була однією із ключових тем підготовки новопризначених суддів Верховного Суду. Таку підготовку Національна школа суддів України провела 14–23 листопада 2017 року (для 107 суддів Верховного Суду першого конкурсу) та 13–17 травня 2019 року (для 75 суддів Верховного Суду другого конкурсу).

У частині підготовки працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації щодо питань запобігання корупції Національна школа суддів України здійснила такі заходи. У 2016 році провела 104 інтерактивні заняття для 3017 працівників апаратів судів, у 2017 році – 24 заняття для 891 працівника апарату суду; у 2018 році – 20 занять для 685 працівників апарату суду. За перше півріччя 2019 року проведено 12 тренінгів, якими охоплено 434 працівники апарату суду. Основними тренінговими темами для працівників апарату суду є застосування антикорупційного законодавства щодо державних службовців судової влади, питання фінансового контролю, особливостей роботи системи електронного декларування, врегулювання конфлікту інтересів у сфері правосуддя, відповідальності за порушення антикорупційного законодавства.

Початок 2019 року ознаменувався створенням Вищого антикорупційного суду. Судді цього суду були рекомендовані для призначення на посади за результатами відкритого конкурсу, ключову роль в якому відіграла Громадська рада міжнародних експертів, яка була створена як допоміжний орган при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України для сприяння останній у підготовці рішень з питань призначення на посади суддів Вищого антикорупційного суду. Указами Президента України від 11 квітня 2019 року були призначені 38 суддів Вищого антикорупційного суду, які цього ж дня склали присягу судді. Рішенням зборів суддів Вищого антикорупційного суду від 07.05.2019 № 6 днем початку роботи суду визначено 5 вересня 2019 року [6].

У виступі з нагоди початку роботи Вищого антикорупційного суду Президент України Володимир Зеленський зазначив, що перед суддями сьогодні справді великий виклик; і це не просто повернення громадянам вкраденого шляхом покарання топ-корупціонерів – це повернення громадянам відчуття та віри в те, що в Україні є справедливість. Президент України відмітив, що як громадянин він має відчуття, що завдання Вищого антикорупційного суду дуже просте: корупціонер – покараний, держа-

ва, суспільство та інвестор – захищені [7].

До слова, Національна школа суддів України також долучалася до проведення конкурсу на посаду суддів Вищого антикорупційного суду. З метою науково-методичного забезпечення проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України кваліфікаційного оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду Школою на початку 2019 року було підготовлено 2400 тестових запитань та 20 практичних завдань (модельних судових справ).

Згідно зі ст. 12 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» [8] суддям Вищого антикорупційного суду поряд із передбаченими Законом України «Про судоустрій і статус суддів» заходами підтримання кваліфікації суддів створюються умови для задоволення індивідуальних потреб в особистому професійному зростанні, підвищенні рівня професійної компетентності з питань судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією, новітніх міжнародних антикорупційних стандартів і світових практик у сфері протидії та боротьби з корупцією. Суддя Вищого антикорупційного суду регулярно, але не рідше одного разу на рік проходить обов'язкове підвищення кваліфікації з питань судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією. Національна школа суддів України систематично організовує навчання суддів Вищого антикорупційного суду для закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок, тренінги з вивчення новітнього міжнародного досвіду судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією, у тому числі із залученням представників міжнародних організацій, іноземних навчальних закладів.

Так, 1–19 квітня 2019 року Школою за підтримки міжнародних партнерів було проведено Орієнтаційний курс для суддів Вищого антикорупційного суду. Вказаний курс охопив усіх 38 новопризначених суддів Вищого антикорупційного суду.

Підтримку Національній школі суддів України з проведенням вказаного заходу надали Програма USAID «Нове правосуддя», Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні, Консультативна місія ЄС з реформування сектору цивільної безпеки, проект ЄС «Право-Justice», українсько-канадський проект «Підтримка судової реформи в Україні», Міжнародна організація з розвитку права (IDLO).

Унікальний характер Орієнтаційного курсу обумовлювався тим, що судді ще не здійснювали правосуддя, а відтак мали змогу повністю зануритися у навчання.

Протягом 15 навчальних днів суддям Вищого антикорупційного суду були проведені тренінги за темами верховенства права, стандартів захис-

ту прав людини згідно з практикою Європейського суду з прав людини, кримінально-процесуальних та кримінально-правових питань у діяльності суду, управління поверненням активів та інструментів співпраці з міжнародними організаціями, основ ефективної комунікації в професійній діяльності судді та психологічних особливостей роботи судді, міжнародних антикорупційних стандартів і положень конвенційного характеру, діяльності слідчого судді як гаранта прав людини на досудовому розслідуванні, написання судових рішень, практичних аспектів розгляду справ, пов'язаних з корупцією (захистом свідків та потерпілих, відмиванням коштів, арештом активів, спеціальною конфіскацією). На завершення Орієнтаційного курсу судді пройшли тренінг з суддівської етики та доброчесності.

Тренерами новопризначених суддів Вищого антикорупційного суду на Орієнтаційному курсі були судді Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, Верховного Суду, Верховного суду Сербії, Спеціалізованого кримінального суду Словаччини, Європейського Суду справедливості, судів штатів Сполучених Штатів Америки та судів провінцій Канади, знані національні та міжнародні експерти, включаючи експертів з боротьби з корупцією.

28 травня 2019 року проведено тренінг для суддів Вищого антикорупційного суду на тему «Контроль судді за рухом справи, що знаходиться у його провадженні».

Чергове планове навчання суддів Вищого антикорупційного суду відбулося 21–24 вересня 2019 року на тренінгу «Засудження корупціонерів та конфіскація їх майна в Україні». Захід був організований Національною школою суддів України у співпраці зі Світовим банком (World Bank). Тренерами на заході стали Ентоні Гупер, голова Громадської ради міжнародних експертів та експерт Світового банку, а також Віталій Касько, експерт з кримінального права і перший заступник Генерального прокурора. Особливістю тренінгу стало застосування інтерактивної методики навчання у малих групах на основі підготовлених експертами кейсів з антикорупційної тематики, зокрема, проблем засудження корупціонерів, конфіскації їх майна, забезпечення позову шляхом арешту активів, міжнародної правової допомоги, захисту осіб, які сприяють розкриттю корупційних злочинів, спеціальної конфіскації, правових аспектів незаконного збагачення, а також процесуальних особливостей допиту свідків, участі адвокатів, ухвалення процесуальних рішень та рішень по суті провадження. Експерти не лише модерували загальне обговорення кейсів, а й брали участь у фасилітуванні роботи малих груп суддів, долучалися до палких дискусій

та формування підсумків обговорень. За результатами тренінгу всі активні учасники отримали з рук сера Ентоні Хупера сертифікати про проходження навчання, а активних суддів тренер вітав теплими схвальними словами.

Після завершення тренінгу сер Ентоні Хупер поділився своїми враженнями від 4-денної роботи із суддями Вищого антикорупційного суду та зазначив, що судді були дуже мотивовані, хотіли навчатися. Особливо корисним, він вважає таке навчання для суддів, які були науковцями та юристами не судової системи, що допоможе їхньому якнайшвидшому становленню в новому процесуальному статусі. Експерт висловив бажання продовжити співпрацю із Національною школою суддів України та приділити окрему увагу проведенню дводенного поглибленого курсу для слідчих суддів Вищого антикорупційного суду.

Схвально сприйняли проведений тренінг і судді-учасники. Так, голова Вищого антикорупційного суду Олена Танасевич відмітила, що захід є актуальним з огляду на нещодавно схвалений Комітетом Верховної Ради України з питань антикорупційної політики проект закону щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Згаданий законопроект стосується як криміналізації незаконного збагачення, так і можливого запровадження інституту «цивільної конфіскації» активів; обидва механізми будуть підюрисдикційні Вищому антикорупційному суду.

В найближчих планах Національної школи суддів України проведення навчання працівників апарату Вищого антикорупційного суду, зокрема помічників суддів та секретарів судового засідання, на основі стандартизованої тренінгової програми, яка охоплюватиме питання ведення діловодства, особливостей роботи в автоматизованій системі документування суду, фіксації судового процесу технічними засобами, основ управління часом та ефективного планування, мистецтва правового письма та процесуального документування.

У наукових планах Національної школи суддів України на 2020 рік стоїть також завдання запровадити у підготовку суддів стандартизовані навчальні курси «Особливості розгляду проваджень щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», «Застосування електронних доказів під час розгляду справ, пов'язаних з корупцією» та «Судова практика при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів».

Підводячи підсумок, зазначу, що зусилля Національної школи суддів України у сфері зміцнення механізмів запобігання корупції через інструменти професійного навчання суддівського корпусу справляють вплив на

зміну професійної свідомості, утвердження цінностей верховенства права та появи в українській реальності легітимованого суспільством, дієвого і справедливого судочинства.

Перелік використаних джерел

1. Виступ Президента України Володимира Зеленського на 16-й щорічній зустрічі Ялтинської європейської стратегії. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-16-j-sho-57257>.
2. Аналітичне дослідження лондонського Королівського інституту міжнародних відносин Chatham House та Антикорупційної Ініціативи ЄС в Україні (EUACI) «Чи ефективні антикорупційні реформи в Україні?». URL: <https://www.chathamhouse.org/publication/are-ukraines-anti-corruption-reforms-working>.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угоду ратифіковано із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014). URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 251-V (251-16) від 18.10.2006). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16>.
5. Про судоупрості і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
6. Рішення зборів суддів Вищого антикорупційного суду від 07.05.2019 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr006790-19/print>.
7. Завдання Вищого антикорупційного суду просте: корупціонер покараний, держава, суспільство та інвестор захищені – Володимир Зеленський. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zavdannya-vishogo-antikorupciynogo-sudu-proste-korupcioner-p-57125>.
8. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2447-19>.

References

1. *Speech by the President of Ukraine Volodymyr Zelensky at the 16th Annual Meeting of the Yalta European Strategy*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-presidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-16-j-sho-57257> [Ukr.].
2. *Analytical study of the London-based Chatham House Royal Institute for International Relations and the EU Anti-Corruption Initiative in Ukraine (EUACI) "Are anti-corruption reforms effective in Ukraine?"*. URL: <https://www.chathamhouse.org/publication/are-ukraines-anti-corruption-reforms-working> [Ukr.].
3. *Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part (Agreement ratified by Law of Ukraine No. 1678-VII of 16.09.2014)*. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [Ukr.].
4. *United Nations Convention against Corruption (Convention ratified by Laws No 251-V (251-16) of 18.10.2006)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16> [Ukr.].
5. *Law of Ukraine "On Judiciary and Status of Judges" of 02.06.2016 No. 1402-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [Ukr.].
6. *Decision of the meeting of judges of the Supreme Anti-Corruption Court dated 07.05.2019 № 6*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr006790-19/print> [Ukr.].
7. *The task of the Supreme Anticorruption Court is simple: corrupt punished, state, society and investor protected - Vladimir Zelensky*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zavdannya-vishogo-antikorrupciynogo-sudu-proste-korupcioner-p-57125> [Ukr.].
8. *Law of Ukraine "On the Supreme Anticorruption Court" dated 07.06.2018 № 2447-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2447-19> [Ukr.].

ШУКЛІНА Н. Практична підготовка суддівського корпусу: внесок Національної школи суддів України в зміцнення механізмів запобігання корупції.

У статті розглядається роль Національної школи суддів України у зміцненні механізмів запобігання корупції через інструменти професійного навчання суддівського корпусу. Зокрема, робиться огляд відповідних навчальних заходів для кандидатів на посаду судді, діючих суддів усіх юрис-

дикцій та суддів Вищого антикорупційного суду. Автор доходить висновку, що вказані заходи впливають на зміну професійної свідомості суддів, утвердження цінностей верховенства права та появу в українській реальності легітимованого суспільством, дієвого і справедливого судочинства.

Ключові слова: запобігання корупції, конфіскація активів, спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді, періодичне навчання суддів.

ШУКЛИНА Н. Практическая подготовка судейского корпуса: вклад Национальной школы судей Украины в укрепление механизмов предотвращения коррупции.

В статье рассматривается роль Национальной школы судей Украины в укреплении механизмов предотвращения коррупции через инструменты профессионального обучения судейского корпуса. В частности, делается обзор соответствующих учебных мероприятий для кандидатов на должность судьи, действующих судей всех юрисдикций и судей Высшего антикоррупционного суда. Автор приходит к выводу, что указанные мероприятия влияют на изменение профессионального сознания судей, утверждение ценностей верховенства права и появление в украинской реальности легитимированного обществом, действенного и справедливого судопроизводства.

Ключевые слова: предотвращение коррупции, конфискация активов, специальная подготовка кандидатов на должность судьи, периодическое обучение судей.

SHUKLINA N. Practical judicial training: contribution of the National School of Judges of Ukraine to strengthening corruption prevention mechanisms.

The article examines the role of the National School of Judges of Ukraine in strengthening the mechanisms preventing corruption through the professional training of the judiciary. In particular, relevant training activities for candidates for the judge's post, effective judges of all jurisdictions and judges of the High Anti - Corruption Court are reviewed in the article.

The program of special training of candidates for the post of judge (to fill vacant posts of judges in the courts of first instance) in 2018-2019 comprised trainings on anti-corruption legislation, including European standards and national legislation; corruption related criminal offences and criminal offenses in the field of in-service and professional activity tied to the provision of public

services; administrative offenses related to corruption.

Trainings on anti-corruption legislation and practice of its application are a part of the periodic training programs of effective judges of local general, commercial and administrative courts, as well as courts of appeal. Anti - corruption issues were one of the key topics in the training of newly appointed Supreme Court judges.

It is stated that National School of Judges of Ukraine also made a contribution into the process of selection of judges of the High Anti - Corruption Court by developing of test questions and practical tasks (model court cases).

The School, with the support of its international partners, conducted an Orientation Course for judges of the High Anti - Corruption Court, which included trainings on the rule of law, standards of human rights protection in accordance with the practice of the European Court of Human Rights, return of assets and instruments of cooperation with international organizations, international anti-corruption standards, practical aspects of dealing with corruption cases (witness and victim protection, money laundering, asset seizure, special confiscation). The next scheduled training of judges of the High Anti - Corruption Court was related to adjudication of corruptionists and confiscation of their property in Ukraine.

The main training topics for the court staff are the application of anti-corruption legislation concerning civil servants, main issues of financial control, features of the electronic declaration system, settlement of conflicts of interest, responsibility for violation of anti-corruption legislation.

The conclusion is made that all these activities influence the change of the professional consciousness of judges, the affirmation of the values of the rule of law and fair trial.

Key words: corruption prevention, confiscation of assets, special training of candidates for the post of judge, periodic training of judges.